

Model voor Besluitvorming
bij de
Conservering en Restauratie
van
Moderne Kunst

Stichting Behoud Moderne Kunst/Instituut Collectie Nederland, maart 1999

Model voor besluitvorming bij
conservering en restauratie
van moderne kunst

A. Motivatie en inleidende tekst	.....	p. 4- 7
B. Toelichting op alle onderdelen	.....	p. 8- 18

A.   Waarom een model?

Bij de aanvang van het project bleek al snel dat het noodzakelijk was om tijdens de gesprekken over de gewenste behandeling van de pilot-objecten een structuur te gebruiken. In de eerste discussies werd duidelijk dat de problemen die bij restauratie van moderne kunst naar voren Juist bij hedendaagse kunst geeft de problematiek van de conservering aanleiding tot breedvoerige discussies die niet alleen snel tot diepzinnige reflecties en gedachten leiden, maar ook tot minder vruchtbare herhalingen van gelijksoortige argumenten.

Er werd daarom besloten om een model te ontwikkelen waarmee het besluitvormingsproces gestructureerd kan worden. Het nu ontwikkelde model is langzamerhand ontstaan, parallel aan de discussies van de Theoretische Werkgroep. In deze groep werd het model ook steeds getoetst.

Mits er consensus is over de gebruikte termen, blijkt het model goed te functioneren: niet alleen als structuur voor het voeren van discussies en het ordenen van het besluitvormingsproces, maar ook als toetsingsinstrument voor de verantwoording van een genomen besluit. Het belang ervan ligt in de hulp die het biedt bij het inzichtelijk maken van de verantwoording van een conservering of restauratie. Gebruikmaking van het model maakt het ook mogelijk om achteraf de motivatie van een beslissing over een conserveringsmaatregel te kunnen raadplegen.

Het hier gepresenteerde model bouwt voort op een eerder door Ernst van de Wetering ontwikkeld model voor besluitvormingsprocessen bij conserveringsbeslissingen. Dit model hield rekening met een belangrijk kenmerk van dergelijke beslissingen, namelijk dat deze altijd het karakter hebben van een compromis tussen verschillende soorten overwegingen. Daarbij komt dat vergelijkbare overwegingen niet in alle voorkomende gevallen even zwaar tellen. Zo moet bijvoorbeeld in elk afzonderlijk geval opnieuw worden afgewogen of behoud van het uiterlijk belangrijker of minder belangrijk is dan behoud van het authentieke materiaal of het eventuele functioneren van het object. Steeds zal er opnieuw een afweging moeten worden gemaakt, waarbij verschillende overwegingen de te nemen beslissing in verschillende richtingen sturen.

De uiteindelijke uitkomst zal altijd ten koste gaan van een of meerdere van die overwegingen, waaraan in dit voorkomende geval dus minder waarde werd gehecht. Grafisch wordt dit weergegeven door een cirkel, waarin de overwegingsfactoren worden voorgesteld door naar binnen gerichte pijlen, die de beslissing, al naar de aan deze overwegingen toegekende waarde, met meer of minder kracht in een bepaalde richting sturen. De uiteindelijke beslissing is dus een compromis en een afweging van factoren.

Het model van Ernst van de Wetering is in eerste instantie ontwikkeld met het oog op conserveringsproblemen bij 'traditionele' kunst. Bij de discussies over de conservering van hedendaagse kunst bleek dit model echter uitbreiding te behoeven. Bij 'traditionele' kunst is de betekenis van het object in materiële zin meestal eenduidig.

Materiaal en techniek zijn dienstbaar aan de betekenis, die in belangrijke mate wordt bepaald door de voorstelling. Dat betekent dat zolang de voorstelling bewaard blijft, een ingreep in de materiele eigenschappen van het werk niet ten koste hoeft te gaan van de betekenis ervan, voorzover die bepaald wordt door de voorstelling. (Ze kan natuurlijk wel ten koste gaan van andere elementen van de betekenis, die door techniek en materiaal bepaald worden, zoals bijvoorbeeld de transparantie en diepte van de kleur, of van andere waarden, zoals de authenticiteit). Verder zijn bij traditionele kunst meestal grote groepen mensen het eens over wat het werk betekent: de betekenissen die erin vervat zijn worden vrij algemeen gedeeld. Bij 'niet-traditionele' objecten van moderne en hedendaagse kunst is meestal geen sprake van een dergelijke eenduidige relatie tussen materiaal en betekenis. Betekenissen zijn veelal specifiek voor de betreffende kunstenaar of zelfs voor het betreffende object. Materialen en technieken dragen bovendien voortdurend zelf betekenissen aan. Het arsenaal aan materialen en technieken is bovendien zozeer verruimd, dat in principe alles als materiaal kan worden gebruikt.

Vaak geldt hierbij: hoe minder traditioneel het gebruikte materiaal, des te groter het aandeel hiervan in de betekenis. Dit heeft als consequentie dat een verandering in de materiële eigenschappen van een hedendaags kunstobject vaak ook direct van invloed is op de betekenis.

Een ander gevolg is ook dat actieve conserveringsmaatregelen, die immers direct ingrijpen in de materiële identiteit van een kunstwerk, consequenties kunnen hebben voor de betekenis.

Hierdoor zijn bij niet-traditionele objecten van hedendaagse kunst, in het besluitvormingsproces over een conservering, twee momenten te onderscheiden waarop moet worden onderzocht welke rol een materiele eigenschap speelt in de betekenisgeving. Het eerste moment is dat waarop moet worden vastgesteld wat de consequenties zijn van een verandering in de materiële conditie van een werk voor de betekenis ervan. Is er sprake van een problematische discrepantie tussen de fysieke conditie van het kunstwerk en zijn betekenis?

Niet iedere toestandsverandering van het materiaal is even problematisch: zo kan een kras in een vloerplaat van Carl Andre de betekenis van dit werk bevestigen, terwijl eenzelfde kras in een metalen object van Donald Judd de betekenis daarvan teniet doet. Soms kan de betekenis verval impliceren: als de vergankelijkheid van het object bewust door de maker voorzien is en deel uitmaakt van de inhoud van het werk. Conservering is dan ingrijpen in de bedoelde betekenis. Maar als er inderdaad een bewuste discrepantie wordt vastgesteld tussen de fysieke conditie van het werk en zijn betekenis, en er worden behandelvoorstellen geformuleerd, dan komt er een tweede moment van onderzoek naar het belang van materiële eigenschappen voor de betekenis.

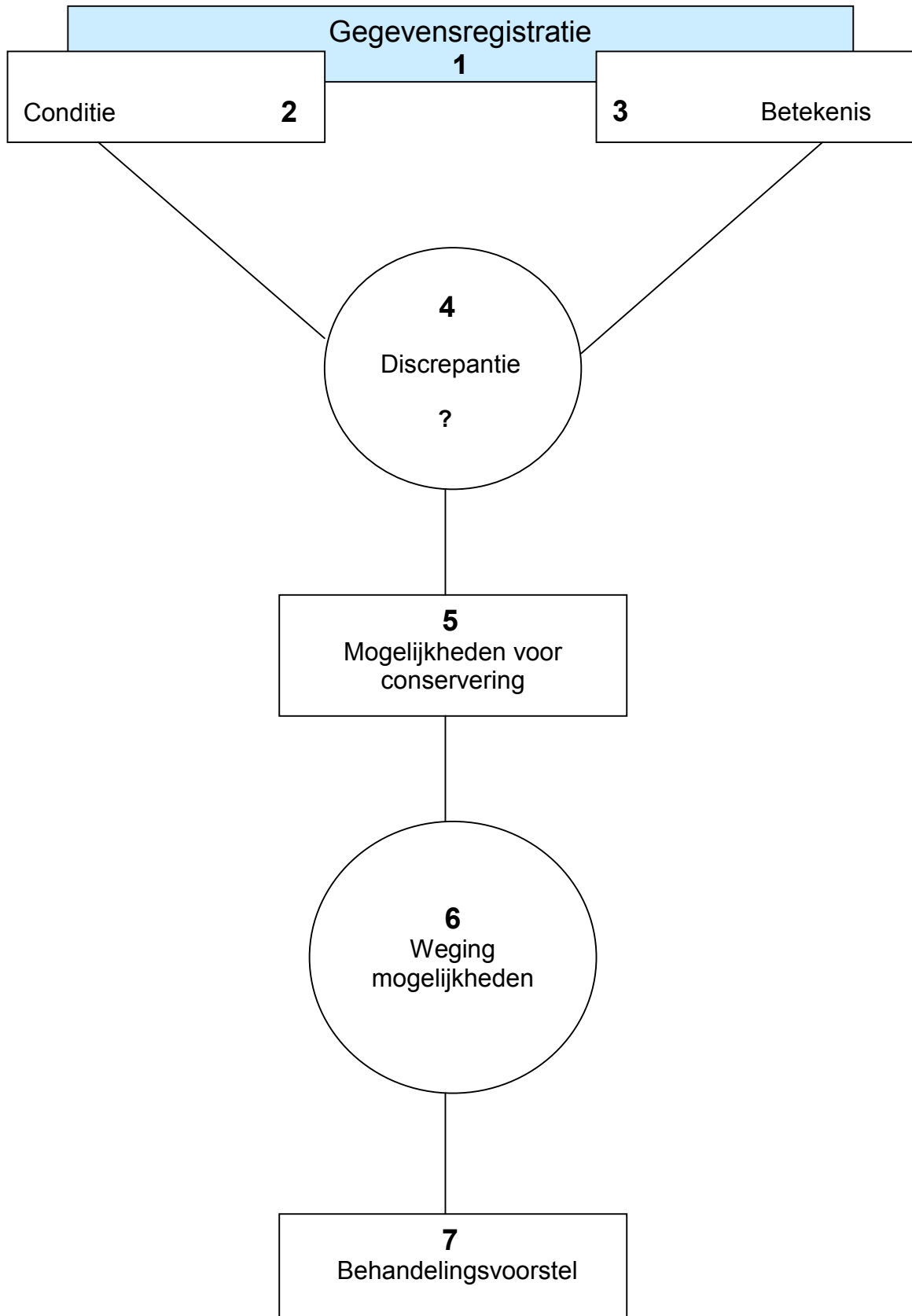
Dat is wanneer moet worden vastgesteld welke de consequenties zouden zijn van verschillende mogelijke actieve conserveringsingrepen - die immers evenzovele veranderingen in de materiële eigenschappen van het werk inhouden - voor de betekenis van het werk.

Er moet dus op twee momenten onderzoek gedaan worden naar de relatie van de materiële eigenschappen tot de betekenis van het kunstwerk: wanneer gevraagd wordt of conditie en betekenis nog met elkaar te verenigen zijn en wanneer gevraagd wordt of ingreep en betekenis nog met elkaar te verenigen zijn. Deze overweging heeft geleid tot een zodanige uitbreiding van het oorspronkelijke model van Ernst van de Wetering dat er nu sprake is van twee 'wegingscirkels': een cirkel waarin de vraag centraal staat of er in het onderhavige geval sprake is van een discrepantie tussen fysieke conditie en betekenis; en een cirkel waarin bepaalde conserveringsmogelijkheden en de consequenties daarvan worden afgewogen. Voor beide wegingsmomenten geldt dat verschillende overwegingen de te nemen beslissing in verschillende richtingen sturen.

Voor beide geldt ook dat de overwegingen die tot een antwoord leiden niet van te voren zijn gegeven, maar direct voortvloeien uit de aard van het probleem.

De in de handleiding gegeven vragen geven (slechts) een richting aan. De vragen zijn geclusterd naar verschillende aspecten van het object: esthetische, authenticiteit, historiciteit en functionaliteit. De vragen kunnen bovendien vanuit verschillende perspectieven beantwoord worden: dat van de kunstenaar (of zijn/haar nabestaanden en atelierassistenten), dat van het forum van gezaghebbende kunstcritici en kunsthistorici, en dat van degene die in het onderhavige geval de beslissing moet nemen (de conservator en/of restaurator). De antwoorden zullen lang niet altijd overeen komen, en het is niet a priori te zeggen welk perspectief de overhand moet hebben.

Het hier gepresenteerde model geeft een besluitvormingstraject weer. Daarin wordt achtereenvolgens een conditiefenomeen gesignaleerd; de vraag gesteld of dit fenomeen een probleem is en zo ja, van welke aard dit is; worden mogelijke oplossingen aangedragen; de consequenties van die oplossingen afgewogen; en wordt uiteindelijk een definitief conserveringsvoorstel gedaan. Toch pretendeert het model niet een beschrijving te geven van de manier waarop beslissingen zich in werkelijkheid voltrekken. Het model is niet descriptief, maar normatief: het beschrijft hoe een beslissing in het ideale geval zou worden genomen. Het dient als richtlijn voor de werkwijze bij te nemen beslissingen, als hulpmiddel om overwegingen die in de praktijk vaak impliciet blijven te expliciteren en dus controleerbaar te maken, en tenslotte als instrument om genomen beslissingen achteraf inzichtelijk te maken en te toetsen.

Schema: Besluitvormingsmodel voor de conservering en restauratie van moderne kunst
 © Stichting Behoud Moderne Kunst/Instituut Collectie Nederland

B. Toelichting op 'stappen' in model

1 Gegevensregistratie

Kennis over het object, inclusief informatie over de gebruikte materialen, de vervaardigingswijze en de intenties van de kunstenaar, is van essentieel belang voor de conservering van hedendaagse objecten. Het verzamelen en de registratie van deze kennis vormt de basis voor een verantwoorde besluitvorming over conservering.

De ervaring in het project conservering moderne kunst heeft geleerd dat een minimale hoeveelheid gegevens nodig is voor de conservering van hedendaagse objecten. Bij de betrokken musea bleek deze slechts gedeeltelijk beschikbaar. In die gevallen kon dan soms een beroep gedaan worden op de impliciet aanwezige kennis van een conservator, restaurator of andere deskundige buiten het museum. In een aantal gevallen viel de benodigde informatie niet meer te achterhalen.

Tijdens het project conservering moderne kunst is het model voor gegevensregistratie ontwikkeld dat gebruikt kan worden als leidraad bij het verzamelen en opslaan van de benodigde informatie.

Gebruiksaanwijzing:

Zorg voor registratie van de volgende gegevens, bij voorkeur door gebruik van het model voor gegevensregistratie:

- Gegevens over (en van) de kunstenaar over de werkwijze bij het maken, over de betekenis van het werk en in het bijzonder de betekenis van het materiaal (eventueel door middel van een interview met de kunstenaar).
- Beeldmateriaal van de oorspronkelijke toestand en/of tussentijdse toestand, registratie van beweging, geluid, installatie.
- Literatuur over de kunstenaar.
- Informatie over samenstelling van materialen, merknamen, productieprocessen, informatie van assistenten en uitvoerders.

2. Conditie

Bij het bepalen van de conditie van een werk wordt in de eerste plaats de samenstelling en de veroudering van de materialen in natuurwetenschappelijke zin (chemisch, biologisch, fysisch) onderzocht, gevolgd door een analyse van de mechanische veroudering (door gebruik bijv.) en reacties op de omgeving zoals vervuiling. Indien er sprake is van schade aan het object worden de opgetreden veranderingen zo nauwkeurig mogelijk in kaart gebracht.

Bij het vaststellen van de conditie kunnen ook vragen geformuleerd worden over het verouderingsgedrag van een bepaald materiaal in de toekomst.

In het aantal gevallen zal het mogelijk zijn toekomstige verouderingsverschijnselen en de condities waaronder zij optreden te voorspellen.

Een probleem bij de beschrijving van de conditie van hedendaagse objecten is dat de samenstelling van veel gebruikte materialen niet bekend is en dat bovendien het verouderingsgedrag van veel materialen nog niet onderzocht is. Dit geldt vooral voor de 'nieuwe materialen' zoals plastics maar ook voor onderdelen van apparaten zoals transistoren en beeldbuizen.

Hoe meer gegevens over de gebruikte materialen en hun samenstelling bekend zijn, des te beter de conditie te bepalen is.

De conditiebeschrijving wordt regelmatig gemaakt, ter controle van de toestand van het object of omdat er een concrete aanleiding bestaat, zoals bijvoorbeeld een bruikleen of opgetreden schade.

Iedere nieuwe conditiebeschrijving wordt na opmaak als documentatie toegevoegd aan de gegevensregistratie.

Gebruiksaanwijzing:

- Maak een conditiebeschrijving van het werk met behulp van het model voor conditiebeschrijving. Een restaurator is de meest aangewezen deskundige voor het maken van de conditiebeschrijving. Deze zal eventueel andere deskundigen inschakelen.

3. Betekenis

Het bepalen van de betekenis van het werk, voorafgaand aan een conservering, is het fundament van een verantwoorde besluitvorming bij de conservering van moderne kunst.

De betekenis van een werk is echter gelaagd en zeker niet eenduidig. Er is sprake van een betekenisgeving door de kunstenaar, maar ook door een context (critici, groep, stijl, tijd), door een plaats (collectie, land, 'site specific'), of gebeurtenis (performance). Daarnaast hebben materiaalkeuze en werkwijze consequenties voor de betekenis van het werk. Tenslotte zijn er ook ideologische betekenislagen zoals politieke, filosofische en religieuze.

Bij moderne kunst krijgen materiaal en werkwijze een volstrekt individuele betekenis die bij conservering steeds per kunstenaar en per werk opnieuw onderzocht moet worden.

Omdat conservering zich in de meeste gevallen juist op ingrepen in de materialiteit van het werk richt, is voor het behoud een onderzoek van deze betekenislaag voordat een conserveringsmethode wordt vastgesteld van bijzonder belang.

De betekenis van het werk wordt bepaald op basis van de beschikbare gegevens die door onderzoek worden verzameld. Het verzamelen van gegevens die van invloed zijn op de betekenis van het werk met een accent op het materiaalgebruik en de werkwijze is dan ook een eerste activiteit bij conservering van moderne kunst. De conservator zorgt voor het bepalen van de betekenis.

Gebruiksaanwijzing:

Bepaal de globale betekenis van het object aan de hand van de volgende vragen:

- Wat is het onderwerp of het thema van het werk (al dan niet blijkend uit de titel)?
- Welk belang heeft de waarneembare uiterlijk voor de betekenis van het werk? (De waarneembare vorm kan visueel, maar ook auditief of kinetisch zijn)
- Welk belang hebben de verschillende gebruikte materialen voor de betekenis van het werk?
- Welk belang heeft het maakproces voor de betekenis van het werk?
- Waarin ligt de zeggingskracht van het werk?
- Welke andere belangrijke associaties zijn er ?

4. Discrepantie?

Een juiste diagnose van het conserveringsprobleem is van groot belang voor de besluitvorming over de methode van conservering. In het project Conservering Moderne Kunst is gebleken dat een conserverings-probleem wordt gevormd door een discrepantie tussen de conditie en de betekenis van een werk.

De bepaling van een discrepantie kan daarom alleen maar gebaseerd zijn op een uitgebreide kennis van de betekenis van het werk enerzijds en een onderzoek naar de fysieke conditie van het werk anderzijds.

Of er sprake is van een discrepantie tussen conditie en betekenis van het object kan bepaald worden door beantwoording van de volgende vraag:

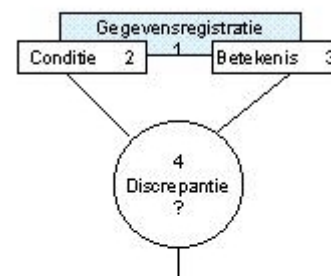
Verandert de betekenis van het werk als gevolg van de opgetreden veroudering, schade of verval zodanig dat ingegrepen moet worden?

Het is niet van te voren gezegd dat een bepaalde veroudering of schade ook inderdaad een probleem vormt.

Zoals in de inleiding al genoemd kan een kras de betekenis van het ene object bevestigen (bijvoorbeeld op een vloerplaat van Carl André: geen discrepantie) terwijl de betekenis van het andere object er door vernietigd wordt (bijvoorbeeld bij metalen object van Donald Judd: grote discrepantie)

Daarom is het benoemen van een eventuele discrepantie geen lineair proces: er is sprake van verschillende soorten overwegingen en factoren. De afweging of er sprake is van een discrepantie zal in elk afzonderlijk geval weer anders uitvallen. Bovendien is het mogelijk dat in een later stadium van het onderzoek (met name bij de weging van de conserveringsmogelijkheden) nieuwe informatie bekend wordt die ook de beoordeling van de discrepantie beïnvloedt.

De wegingsfactoren bij het bepalen van de discrepantie (esthetische factoren, authenticiteit, historiciteit en functionaliteit) kunnen worden voorgesteld als naar binnen gerichte pijlen op een cirkel die de beslissing, al naar gelang de aan deze overwegingen toegekende waarde, met meer of minder kracht in een bepaalde richting sturen. De uiteindelijke bepaling van de discrepantie is dus een compromis en de uitkomst van een afweging van factoren.

Gebruiksaanwijzing:

- Bepaal of sprake is van een discrepantie en definieer hiermee het conserveringsprobleem. Dit kan met behulp van de volgende checklist/vragenlijst. De wegingsfactoren kunnen in de cirkel toegepast worden.

Checklist voor bepalen van discrepantie tussen fysieke toestand en betekenis van het werk

Centrale vraag:

Verandert de betekenis van het werk als gevolg van de opgetreden veroudering, schade of verval zodanig dat ingegrepen moet worden?

4a Esthetische factoren

- Beïnvloedt de opgetreden veroudering, schade of verval het onderwerp of thema van het werk?
Naar welke onderwerpen of thema's verwijst het werk expliciet?
Roept het werk anderszins associaties of reacties op die van belang zijn voor de betekenis ervan?
- Welk belang hebben veranderingen in de waarneembare vorm, als gevolg van de opgetreden veroudering, schade of verval, voor de betekenis van het werk?
Welk belang heeft de waarneembare vorm voor de betekenis van het werk?
- Verandert de betekenis van de gebruikte materialen als gevolg van de opgetreden veroudering, schade of verval?
Welk belang hebben de verschillende gebruikte materialen voor de betekenis van het werk?
Welk belang hebben de verschillende gebruikte materialen in relatie tot de context? Welke materialen worden door tijdgenoten van de kunstenaar gebruikt?
Welke materialen gebruikt de kunstenaar in de rest van zijn oeuvre?
- Wordt de zeggingskracht van het werk aangetast als gevolg van de opgetreden veroudering, schade of verval?
Waarin ligt de zeggingskracht van het werk?

4b Authenticiteit

- Welk belang heeft de afwijking van het oorspronkelijke uiterlijk (ontstaan door schade, veroudering en verval) voor de betekenis van het werk?
Welk belang heeft het waarneembare uiterlijk voor de betekenis van het werk?
- Is het maakproces belangrijk bij de beoordeling of de verandering van het uiterlijk van invloed op de betekenis?
Is er sprake van een eenmalige uitvoering of van een oplage?
Heeft het werk onderdelen die door derden, al dan niet in opdracht, zijn gemaakt? Welke betekenis hebben deze in het werk?

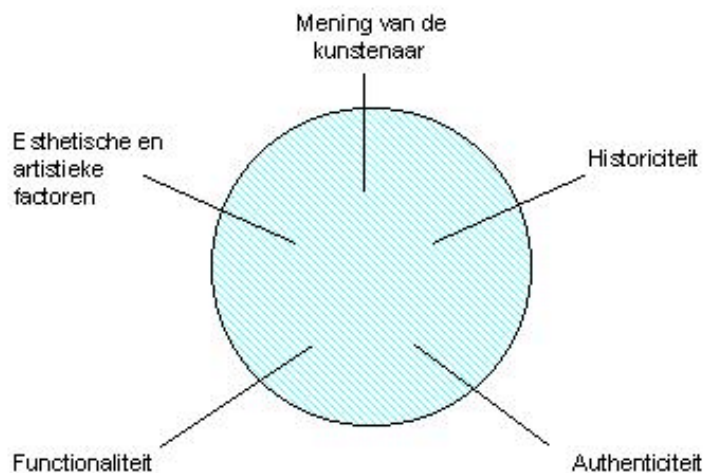
- Hoe verhoudt opgetreden veroudering, schade, verval zich tot het belang van de oorspronkelijke schepping voor de betekenis van het werk?
Heeft het werk onderdelen die niet als origineel van belang zijn voor de betekenis van het werk en die zonder problemen vervangen kunnen worden?
Zijn er argumenten te vinden voor of tegen een mogelijke heruitvoering van het werk of van delen ervan?

4c. Historicititeit

- Zijn er sporen van veroudering die bijdragen aan de betekenis van het werk? In hoeverre horen de geconstateerde veroudering en verval daar wel of niet bij?

4d Functionaliteit

- Worden er door opgetreden veroudering, schade en verval 'niet-artistieke gebruiksfuncties' aangetast die van belang zijn voor de betekenis van het werk?

Schema: Checklist om discrepantie te bepalen

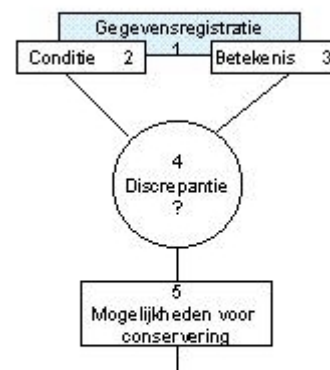
Uitgewerkt detail van Model voor besluitvorming, stap 4: discrepantie

5. Mogelijkheden voor conservering

Indien er een discrepantie is vastgesteld tussen de conditie en de betekenis van het werk, worden in dit stadium de *technische* mogelijkheden van conservering en restauratie verzameld. Deze zullen vooral door een restaurator worden ingebracht die de relevante gegevens van specialisten (materiaaldeskundigen en natuurwetenschappelijk onderzoekers) verzamelt.

Gebruiksaanwijzing:

- Formuleer meerdere mogelijkheden voor passieve en actieve conservering die bij kunnen dragen aan het opheffen of verminderen van de discrepantie of het conserveringsprobleem.

6. Weging

Hier worden de mogelijkheden van conservering en restauratie gewogen op consequenties en risico's die de behandeling voor de betekenis van het werk kan hebben. Bij de weging staat de volgende vraag centraal: In welke zin zal de betekenis van het werk veranderen als gevolg van de voorgestelde conserveringsmogelijkheid ?

De aan het object gerelateerde wegingsfactoren (authenticiteit, esthetische factoren, functionaliteit en historiciteit) zijn van belang bij de beantwoording van deze vraag.

Daarnaast spelen ook externe randvoorwaarden (zoals juridische aspecten, economische grenzen en mogelijkheden; zie ook de checklist in dit hoofdstuk) een rol bij de afweging van de verschillende mogelijkheden voor conservering.

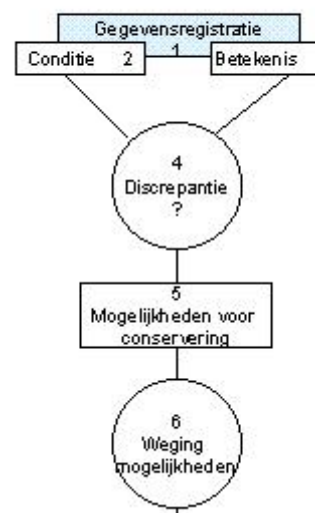
Bij de weging worden de verschillende opties van conservering en/of restauratie gewogen tegen een kader van risico en betekenisfactoren en beperkingen. Zo kunnen technische mogelijkheden door ethische of economische overwegingen afvallen of kan worden afgezien van een behandeling op grond van ideologische prioriteiten.

Net als bij het bepalen van de discrepantie is het dus een belangrijk kenmerk van de weging van conserveringsmogelijkheden dat verschillende overwegingen de te nemen beslissing over conserveren in verschillende richtingen sturen en een beslissing dientengevolge altijd het karakter heeft van een compromis.

Ook hier worden overwegingsfactoren voorgesteld als naar binnen gerichte pijlen op een cirkel die de beslissing, al naar de aan deze overwegingen toegekende waarde met meer of minder kracht in een bepaalde richting sturen. De uiteindelijke beslissing is dus een compromis en de uitkomst van een afweging van factoren.

Gebruiksaanwijzing:

- Weeg de mogelijkheden voor conservering af tegen de consequenties en risico's die de behandeling voor de betekenis van het werk kan hebben met behulp van de volgende checklist.
- De wegingsfactoren kunnen in de cirkel op pagina 14 toegepast worden.

Checklist voor weging mogelijkheden van conservering

Centrale vraag:

In welke zin zal de betekenis van het werk veranderen als gevolg van de voorgestelde conserveringsmogelijkheid?

6a Esthetische en artistieke factoren

- Zal het thema of onderwerp van het werk beïnvloed worden door de voorgestelde restauratie? Naar welke onderwerpen of thema's verwijst het werk expliciet? Roept het werk anderszins associaties of reacties op die van belang zijn voor de betekenis ervan?
- Zal de betekenis van de gebruikte materialen veranderen als gevolg van de voorgestelde behandeling?
Welk belang hebben de verschillende gebruikte materialen voor de betekenis van het werk?
Welk belang hebben de verschillende gebruikte materialen in relatie tot de context?
Welke materialen worden door tijdgenoten van de kunstenaar gebruikt? Welke materialen gebruikt de kunstenaar in de rest van zijn oeuvre?
- Welk belang hebben veranderingen in de waarneembare vorm als gevolg van de voorgestelde conservering voor de betekenis van het werk?
Welk belang heeft de waarneembare vorm voor de betekenis van het werk?
- In welke zin wordt de zeggingskracht van het werk aangetast door de voorgestelde conservering?
Waarin ligt de zeggingskracht van het werk ?

6b. Authenticiteit

- Welk gevolg heeft een ingreep in het oorspronkelijke uiterlijk als gevolg van de voorgestelde conservering voor de betekenis van het werk?
Welke belang heeft het waarneembare uiterlijk voor de betekenis van het werk?
- Worden sporen van het maakproces door de voorgestelde conservering zodanig beïnvloed dat de betekenis van het werk veranderd?
Welk belang heeft het maakproces voor de betekenis van het werk ?
Is er sprake van een eenmalige uitvoering of van een oplage?
Heeft het werk onderdelen die door derden, al dan niet in opdracht, zijn gemaakt?
Welke betekenis hebben dezen in het werk?
- Wordt door de voorgestelde conservering zodanig ingegrepen in de oorspronkelijke schepping dat de betekenis van het werk veranderd?

Heeft het werk onderdelen die als origineel niet van belang zijn voor de betekenis van het werk en die zonder problemen vervangen kunnen worden?

Zijn er argumenten te vinden voor of tegen een mogelijke heruitvoering van het werk of van delen ervan?

6c. Historicititeit

- Zal de voorgestelde conservering ingrijpen in de sporen van veroudering en is dit van invloed op de betekenis van het werk?
- Zal de voorgestelde conservering andere sporen van veroudering, die niet om artistieke maar historische redenen bewaard moeten blijven, wegvagen?

6d. Functionaliteit

- Worden door voorgestelde conservering 'niet-artistieke gebruiksfuncties' aangetast die van belang zijn voor de betekenis van het werk?

Welke randvoorwaarden spelen een rol bij de besluitvorming over conservering en in welke mate?

6e. Relatief belang

- Welk rol speelt de plaats van het betreffende werk binnen het oeuvre van de kunstenaar, de stroming, de collectie van het museum of de collectie Nederland(!) bij de beslissing over conservering?
- Is er sprake van een oplage of van een eenmalig werk en maakt het werk deel uit van een reeks of staat het op zichzelf? Wat zijn hiervan de gevolgen voor de beslissing over de voorgestelde conservering?

6f. Economische grenzen en mogelijkheden

- Welke economische grenzen en mogelijkheden gelden bij voorgestelde conserveringsmogelijkheid ?
Welk budget is maximaal beschikbaar voor de conservering van het object?
Rechtvaardigt de financiële waarde van het object de kosten van de conservering of zijn er andere redenen die de uitgave voor conservering rechtvaardigen?

6g. Juridische aspecten

- Zijn er juridische consequenties te voorzien als gevolg van de voorgestelde conservering

6h. Mening kunstenaar over ingreep

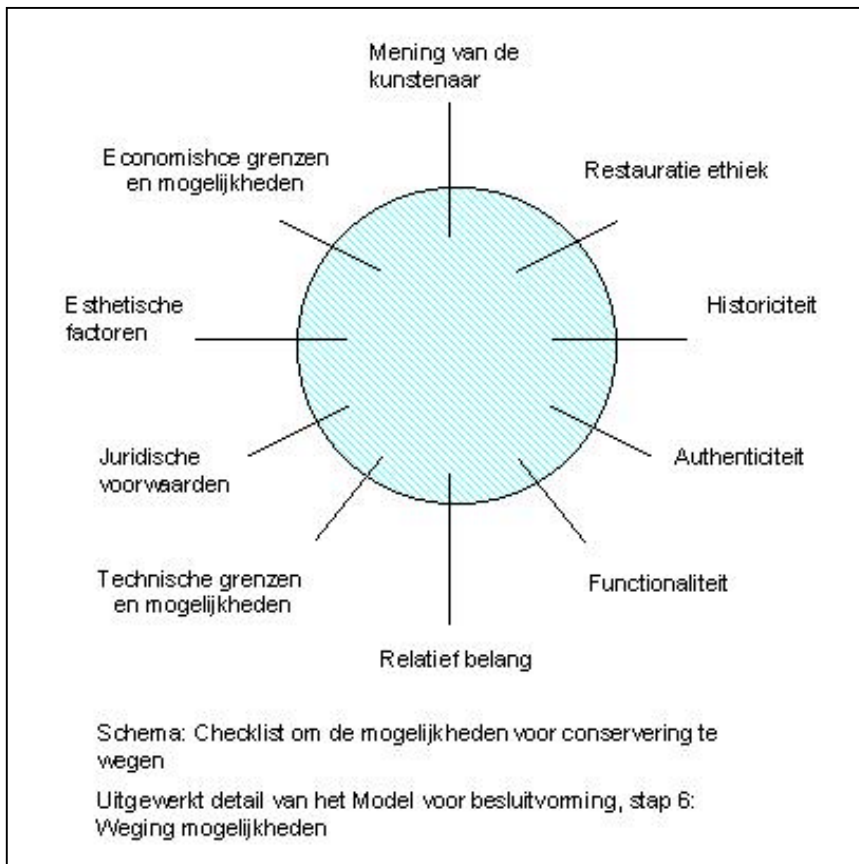
- Wat is de mening van de kunstenaar over aanzien van de voorgestelde restauratie en hoe verhoudt deze zich tot eerdere uitspraken van de kunstenaar over het werk?

6i. Technische grenzen en mogelijkheden

- Wat zijn de technische grenzen en mogelijkheden van de voorgestelde conservering?

6j. Restauratie-ethiek

- Is de integriteit van het werk voldoende gewaarborgd na behandeling?
- Zijn de antwoorden op de voorgaande vragen zodanig dat tot een behandeling kan worden overgegaan?
- Zijn de voorgestelde methoden omkeerbaar? Zo nee, zijn er doorslaggevende redenen voor het behoud om ze desondanks door te voeren?
- Is de deskundigheid van de uitvoering gewaarborgd?
- Wordt de behandeling gedocumenteerd?

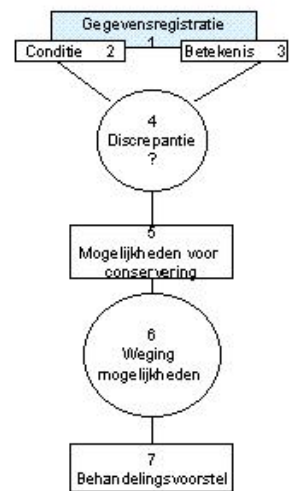

7. Definitief voorstel

Het resultaat van de voorgaande stappen in het model is een definitief behandelingsvoorstel met een gefundeerde motivatie. Dit behandelingsplan bevat voorstellen voor de preventieve conservering, voor actieve conservering en door restauratie.

Gebruiksaanwijzing:

- Stel het behandelingsplan op en zorg ervoor dat de motivatie van de besluitvorming opgeslagen wordt in de gegevensregistratie.

Dit model is ontwikkeld door de subwerkgroep *Besluitvorming* van de Stichting Behoud Moderne Kunst, tijdens het project 'Conservering van moderne kunst'.

Deelnemers van de werkgroep waren:

Wilma van Asseldonk	conservator	Stichting De Pont, Tilburg
Marja Bosma	conservator	Centraal Museum Utrecht
Marianne Brouwer	conservator	Kröller-Müller Museum, Otterlo
IJsbrand Hummelen	coördinator onderzoek conservering & restauratie	Centraal Laboratorium, Amsterdam
Dionne Sille	projectcoördinator	Stichting Conservering Moderne Kunst, Amsterdam
Renée van de Vall	filosoof, universitair docent	Faculteit Cultuurwetenschap, Universiteit Maastricht
Rik van Wegen	conservator	Bonnefantenmuseum, Maastricht